

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Melati van Java. Dochter van Indië

Loo, G.C.G. van de

Citation

Loo, G. C. G. van de. (2014, January 14). *Melati van Java. Dochter van Indië*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23020>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23020> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Loo, Geertje Cornelia Grietje (Vilan) van de

Title: Melati van Java : dochter van Indië

Issue Date: 2014-01-14

6 Een literaire explosie 1874-1880

De grote modernisering deden hun intrede. Boeken konden sneller gedrukt en verspreid worden, er waren meer gealfabetiseerden en een groot deel van hen verlangde te lezen. De letteren bloeiden en Marie Sloot wilde daar deel van uitmaken. Maar zij was een katholiek meisje, dat bij haar vader en stiefmoeder in Roermond woonde. Dankzij correspondenties en contacten wist ze haar schrijfsterschap verder te ontwikkelen. Haar herinneringen aan Indië koesterde ze en gebruikte ze om haar eigen Indië te herscheppen, realistisch maar wel met een romantische kleuring. In de Roermondse jaren, zeker na het overlijden van haar moeder, groeide Marie Sloot uit tot een bekende auteur met een ontzagwekkend snelle productie.

6.1 De Jonkvrouwe van Groenerode

Op 10 december 1874 stond een interessante advertentie in *De Java-Bode*. Boekhandel G. Kolff & Co, gevestigd te Batavia meldde dat men eerdaags per Prinses Amalia 'een oorspronkelijke Indische roman' verwachtte, getiteld *Mejonkvrouwe van Groenerode*. De roman 'met een inleidend woord van Dr Jan ten Brink' beloofde een 'buitengewoon groot succes' te worden, en dus werden bestellingen voor het boek 'van heden af' genoteerd. Uiteraard was dit reclametaal, maar er zat een kern van waarheid in. Indische romans waren geliefd, getuige de stroom van boeken die de afgelopen decennia waren verschenen.²⁵² Daarbij was de naam van Ten Brink (1834-1901) een aanbeveling die gewicht in de schaal legde, zowel in Indië als in Nederland. Zijn roman *Oost-Indische dames en heeren* (1866) genoot nog altijd een grote populariteit en hij publiceerde regelmatig over letterkunde. Ten Brink was na een verblijf in Java teruggekeerd naar Nederland, waar hij in Den Haag werkte als leraar Nederlands. Later zou hij in Leiden hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde worden.²⁵³

In januari 1875 was de roman bij boekhandel van Dorp & Co in Semarang gearriveerd, zoals uit een advertentie in *De Java Bode* op 29 januari 1875 bleek. *De Jonkvrouw* (alweer een titelvariatie) kostte vijf gulden, wat destijds een doorsnee prijs was. Boekhandel Kolff had redenen om een gunstige verkoop te verwachten. Ook in Nederland leek de roman zich bij voorbaat te kunnen verheugen op een warme belangstelling. Tijdschriften als *De Gids*, *De Tijdspiegel* en *De Nederlandse Spectator* namen regelmatig bijdragen op over Indië en er bestonden op Indië gerichte periodieken als *De Indische Mail* en *Insulinde*.²⁵⁴ In deze periode verschenen ook tal van Indische romans, al dan niet geschreven door auteurs die Indië uit eigen ervaring hadden gekend. 't Moederland heeft geld van doen; met veel drukken moet het lukken, sap genoeg in de citroen,' werd er gezegd.²⁵⁵

In het jaar van verschijnen - 1874 - genoot *De Jonkvrouwe* volop concurrentie. Het jaar ervoor had Mina Kruseman (1839-1922) een schandaal veroorzaakt met *Een huwelijk in Indië*, waarmee zij moederland en kolonie had weten te schofferen. Van mevrouw Vanger-Frank (1838-1891) kon volgens de januari-advertentie in *De Java-Bode* de titel *Oost-Indische mensen en dingen geschetst* gekocht worden, voor een bedrag van fl 4,50. De opstandige toon van Mina werd gecompenseerd door andere auteurs, die evenals mevrouw Vanger aanzienlijk bedaarder schreven.

De aanbeveling van Ten Brink sneed door dit krachtenveld en wees de roman een eigen plaats aan. Door zijn naam wist men in Nederland en Indië: dit is geen schandaalroman à la Kruseman, dit is een Indische roman waaraan wij waarschijnlijk eenzelfde soort genoegten kunnen beleven als de *Camera Obscura*. Uiteraard verwachtte men van een -

vermoedelijk - vrouwelijke auteur zoals eerder aan de orde kwam een 'vrouwelijke' manier van schrijven. Gezien haar 'vrouwelijke' natuur kon zij geen onkuisheden of onkiesheden beschrijven. Ook daarom was de roman van Kruseman zo verkeerd gevallen. De verwachting paste in het geïdealiseerd realisme, dat in deze jaren de toon aangaf.²⁵⁶ Deze opvatting kenmerkte zich vooral door realistische personages, een geloofwaardige intrige en de aanwezigheid van een positieve moraal die zich onder andere uitte in een bemoedigend einde.²⁵⁷ Met andere woorden: een roman moest een geloofwaardige en mooiere versie van de werkelijkheid zijn. Voor Indische romans leverde dat een moeilijkheid op; de zogeheten 'Indische toestanden' als concubinaat en onwettig geboren kinderen vielen nogal eens buiten deze geïdealiseerde werkelijkheid. Een auteur als M.T.H. Perelaer (1831-1901) ontmoette later dan ook een golf van weerzin met zijn erotische *Baboe Dalima. Opium-Roman* (1885). Literatuur moest iets goeds bieden. Zoals Ten Brink het in 1880 formuleerde:

wij voor ons zullen het er steeds voor houden dat de gewone lezer, die reeds zoo omringd is van alledaagsche en leelijke dingen, er toch vooral op gesteld moet zijn ten minste al lezende voor een oogenblik in een andere omgeving te leven; men mag eens voor de curiositeit een werk lezen, dat door een groot beschrijvingstalent ons een photographie geeft van het werkelijke leven, toch komt men liefst zoo spoedig mogelijk terug bij iets, dat ons werkelijk boeit en verplaatst in een denkbeeldige schooner wereld.²⁵⁸

Met het nieuwe pseudoniem had Marie Sloot er een tweede bij. Als Mathilde publiceerde zij vooral katholieke novellen en romans, als Melati van Java trad zij op de voorgrond als schrijfster van deze en later andere Indische romans alsook van algemene romans. Die scheiding leek ingegeven te zijn door praktische en commerciële overwegingen. Het katholieke lezerspubliek wilde in principe wel kennis nemen van Mathilde's andere werk, terwijl een landelijke lancering van haar als katholiek schrijfster de kansen op een algemene achterban aanzienlijk had verkleind. Terwijl de ene afzetmarkt werd behouden, kon een andere ontwikkeld worden, en de debuutroman zorgde voor een voortreffelijk begin daarvan.

De Jonkvrouwe van Groenerode draait om Eugenie de Lody. Zij is mooi, intelligent, van adel maar ongelukkig. Aan het begin van de roman woont ze met haar Hollandse vader (een gepensioneerd legerofficier) op een kasteel in het Nederlandse plaatsje Groenerode. Ze is van gemengde afkomst: 'Mijn moeder was een Indische, mijn grootmoeder een Javaansche'.²⁵⁹ Dochter en vader missen de naamloze afwezige zeer. Ze leven in armoede; Eugenie haalt een onderwijsacte in de hoop op een betaalde positie. Haar vader hertrouwt maar dat duurt slechts zes weken: 'Na zijn huwelijk had de majoor geen gezond uur meer gehad; hij viel meer en meer af en eindelijk legde hij zich neer om niet op te staan'.²⁶⁰ Om haar stiefmoeder te ontwijken vertrekt Eugenie naar Indië; hier werkt ze bij een familie als gouvernante. Na zeer veel verwikkelingen erft ze een fortuin en trouwt ze met Hartwig van Senne. Ze leven op het kasteel in Groenerode en krijgen een kind; niet lang erna sterft Hartwig. Aan zijn graf verzoent Eugenie zich met Hartwigs zuster Fanny: 'Laat ons zusters zijn door de liefde'.²⁶¹

In deze korte samenvatting zijn al enkele autobiografische elementen aan te wijzen; waarvan het belangrijkste dat van de gestorven moeder is. Haar afwezigheid zet de roman in werking, zoals dat in Marie's Indische romans vaak zou gebeuren. Een moederpersonage is voor Marie meer dan een herinnering aan haar eigen moeder: een moeder verwijst naar afkomst, ethniciteit, naar betekenissen van Indisch-zijn. Het is een identiteit die bestaansrecht heeft, die niet opgegeven hoeft te worden om als Hollandse te worden beschouwd. In veel van haar romans zou Marie keer op keer schrijven dat als een

dochter liefde voor haar moeder voelt, zij ook liefde voor haar afkomst voelt. In de *Jonkvrouwe* voerde Marie voor de eerste keer een dochter van een Indische moeder op, en daarmee een dochter van Indië. Afkomst en dochterschap komen samen. Dat staat in hard contrast met het Hollandse in de *Jonkvrouwe*. Marie leek hierin haar loyaliteit aan haar Indische moeder te verwerken, en zich tegen de Hollandse stiefmoeder te verzetten. Met deze persoonlijke ervaring nam de romanière een standpunt in dat een principe werd, een levensovertuiging: Indië gold als het verloren land, de verloren moeder, het 'paradise lost', en daarbuiten moest een Indisch meisje zich erkenning voor haar identiteit zien te verwerven.

De Indische moeder van Eugenie is in haar geboorteland gestorven: 'Arme mama! Gij zijt gelukkig, gij hebt nooit de grauwe Hollandsche lucht gezien.'²⁶² Wanneer mevrouw Gravenheerd met haar man - een vriend van Eugenie's vader - op het kasteel komt wonen, beschouwt het meisje haar als een tweede moeder. Ook zij zal voortijdig sterven. Mevrouw Gravenheerd is van Indische komaf, iets waar de latere stiefmoeder Dertange haar bedenkingen over heeft: zij is 'zwart'²⁶³, naar Dertange meent. Nadat Eugenie door een dame in het gezelschap gevraagd is of haar eigen moeder 'ook een zwarte'²⁶⁴ was, reageert Eugenie scherp:

'Vindt u mevrouw Gravenheerd dan zoo zwart?'

'O, Heer, zij is niet zwart, een beetje bruin,' zei mevrouw.

'Men noemt dat toch zoo.'

'Men noemt hier zooveel wat wit is zwart,' zei Dertange, met de oogen knippende.

'En zooveel zwart wat men niet zeker weet welke kleur het heeft,' sprak de ontvangersweduwe.

[...] 'Een Indisch meisje,' ging ze [Dertange] voort, 'is niet zoo opgevoed als meisjes van hier. Ik spreek natuurlijk niet van freule de Lody, die een allergunstige uitzondering maakt...'

'Juffrouw Parten had gelijk,' viel Eugenie in met een zweem van toorn; 'het schijnt hier de gewoonte te zijn iets bepaald wit of zwart te noemen, zonder dat men onderzocht heeft of 't niet grijs is. Ik geloof dat menigeen bij mijn landgenooten een lesje kan nemen in ware ontwikkeling van geest en hart. Of mevrouw Gravenheerd dom of knap is, weet ik niet; maar dit weet ik, dat zij vele zoogenaamd welopgevoede dames tot voorbeeld mag strekken in de plichtsvervulling jegens man en kinderen.'²⁶⁵

Wanneer de roman zich naar Indië verplaatst, komt de koloniale maatschappij in beeld. Geheel in aansluiting op de tijdgeest met vragen over de rechtvaardige inrichting daarvan, het bestaansrecht en de positie van de Javaanse bevolking, zijn deze kwesties ook in de *Jonkvrouwe* terug te vinden. De handeling speelt zich vooral af in Europese kringen op Java, maar toch is de Indonesische wereld hier en daar zichtbaar, en worden daarover vragen opgeworpen. Het Indië dat Melati van Java voor zichzelf - en haar publiek - herschept, is een door Europeanen overheerste kolonie, een beeld dat paste in de geldende Hollandse opvattingen. Maar in deze beheersing zitten hier en daar akelige barstjes die weinig nodig zouden kunnen hebben om groter te worden. Het is of Melati/Marie haaldelijk waarschuwt door op kritieke momenten de idealisering te verlaten. Waar het gaat om de kwestie van gezag, voert de vertelster Indonesische personages op met een duidelijk eigen verhaal, dat te begrijpen valt en wellicht te respecteren. Dat is zeker het geval in het hoofdstuk over Sariman. Hij is de man van Mina, een jonge Javaanse bediende van Eugenie. Mina vertrouwt Eugenie haar verdriet toe: Sariman dreigt van de Hollandse mevrouw des huizes stokslagen te krijgen omdat hij per ongeluk een vaas

heeft laten vallen. Eugenie bemiddelt tevergeefs en Sariman voelt zich met schande beladen. Hij zweert zich te wreken. Dat gebeurt: later gooit hij een zoon des huizes in de rivier. Uiteraard is Eugenie ter plaatse om hem te redden. Kort daarvoor voert ze een veelzeggend gesprek met Demang Sitroh, een Javaan van hoge adel. Meer dan ergens anders in de roman, komen hier vragen over de toekomst van Indië naar voren. Een citaat.

‘In Europa is niets zoo schoon als dit!’ zeide een stem achter haar. Zij zag om: het was Demang Sitroh.

‘Neen, niets, niets!’ hernam zij met geestdrift.

‘En toch is Java niet gelukkig; toch schuilen, evenals die ravijnen tusschen de sawah's achter al dat schoons slavernij en onderdrukking.’

‘Neen, zoo moet gij het niet beschouwen; men is nooit ongelukkig, dan wanneer men het zelf weet, en ‘t volk is tevreden; het heeft zijn huisjes, zijn rijst, zijn karbouwen, en verlangt niets meer.’

‘Maar er zijn er die daarmee niet tevreden zijn, die begrijpen dat het volk recht heeft meer te vragen.’

‘Er zijn er zoo weinig, die ontwikkeld genoeg zijn om diep na te denken over de politiek.’

‘En gelukkig voor de Hollanders dat zij den Javanen alle ontwikkeling onthouden: anders zou 't spoedig gedaan zijn met hun dwingelandij.’

‘Maar, mijn hemel! ‘t Is de opstand, dien gij predikt.’²⁶⁶

Daarna gaat het gesprek over op een ander onderwerp, maar de beschuldiging is niet weerlegd: de Hollanders onthouden de Javanen scholing en ontwikkeling, zodat ze de macht kunnen blijven uitoefenen. Daarin zit een waarschuwing, want wat zou er gebeuren wanneer zij wel ontwikkeling opdeden? De schrijfster heeft dit in het klein gezien bij haar grootmoeder, die dankzij kruidenkennis een eigen kleine patiëntenkring ontwikkelde, het begin van financiële autonomie. Sariman keert niet meer terug in de roman, hij heeft zijn wraak gehad en krijgt van de Demang Sitroh geld om een lang durende pelgrimstocht naar Mekka te ondernemen. Met deze en andere dialogen lijkt Marie Sloot haar standpunt te geven over de koloniale maatschappij: het volk heeft recht om meer te vragen, en zodra de Javanen de nodige ontwikkeling hebben, zal de kolonie zich los maken van de overheersing. Demang Sitroh heeft toegang tot beide culturen, zowel de Europese als de Indonesische. In de ene cultuur legt hij uit wat er in de andere gaande is. Zijn loon daarvoor is ontworteling, hij hoort niet meer thuis in de ene wereld en zal nooit behoren in de andere wereld: ‘Die een misselijk product is van hetgeen een Javaan is, doublé d'un peu d'Européen. Hij deugt niet voor Javaan en als Europeaan behandelt hem niemand.’²⁶⁷ Eugenie is in het Europese gezelschap de enige die hem hoog acht en ook vreest: ‘Demang Sitroh is zeer verstandig en zulk een koele bejegening zou hem tot een verklaarden vijand van ons kunnen maken.’²⁶⁸ De verstandige Eugenie is de enige die de moeilijkheden van Demang Sitroh begrijpt en de mening van Marie Sloot vertolkt.

Zoals verwacht werd *De Jonkvrouwe van Groenerode* een succes. Dat had niet alleen te maken met het populaire genre, de advertenties of het voorwoord van Ten Brink, maar vooral met de aanval van de veelgelezen literaire criticus Conrad Busken Huet (1826-1886). Deze gaf zich in een lange recensie veel moeite om zowel de zwakheden van de roman als die van de auteur onder de ogen van de lezers te brengen: ‘Eene overdreven beteekenis aan het uitwendige te hechten, - dit is, geloof ik, de voorname fout van Melati's karakterschilderingen; een gevolg van hare jeugd en hare onervarenheid.’²⁶⁹ Bijna terzijde maakte hij een interessante opmerking: ‘Indien het geslacht der Neder-

landsche romancières van Indische afkomst zich mettertijd vermenigvuldigde, dan zou het aannemen van bloemenamen als *noms de guerre* aanleiding kunnen geven tot verwarring.²⁷⁰ Met andere woorden: er bestonden weinig tot geen andere Indische romanschrijfsters, voorzover Huet wist.

Het tijdschrift *Onze Wachter* reageerde op Huet. Niet door hem aan te vallen, maar veeleer door een uitvoerige bespreking die opvallend welwillend van toon was en alle hoop vestigde op toekomstig werk. Als punten van kritiek werden genoemd: er waren beginnersfouten, vergeleken met de romans van de 'groote en eerbiedwaardige schrijfster' Hahn-Hahn bleek de *Jonkvrouwe* op enkele punten te somber.²⁷¹ De figuur van de stiefmoeder Dertange verveelde: 'omdat het doet walgen' en dat kon niet de bedoeling zijn van een roman.²⁷² Maar los daarvan: 'Dat het boek, naar het woord van Dr. Jan ten Brink, een aanwinst is voor onze litteratuur wordt gaarne toegestemd.'²⁷³ Een dergelijke instemming hield wellicht verband met de katholieke signatuur van *Onze Wachter*, net zoals de opmerkingen over de stiefmoeder wellicht verband hielden met een van de redacteurs: H.J.A.M. Schaepman was verwant aan de stiefmoeder van de romanière en hij wist dus wie er achter het pseudoniem schuil ging. Op deze twee recensies reageerde *De Java-Bode*: over de betoonde welwillendheid kreeg *De Wachter* het verwijt van Roomse partijdigheid:

Daar komt onverwacht een besneden Philistijn, diens naam is Busken Huet, en getuigt dat haar werk den toets nog niet doorstaan kon! Zal de gemeente, waar zoo groote solidariteit bestaat, haar lidmate alleen laten staan tegenover die geweldige man?²⁷⁴

Op die toon ging de uitgebreide bespreking verder. Het was scherp, erger nog, het was amusant, en het moet de nieuwsgierigheid van het lezend publiek bevorderd hebben. De krant nam voorts de *Jonkvrouwe* en Melati in bescherming door Busken Huet aan te vallen:

Arm is het proefje van wetenschap, dat door den heer Cd. Busken Huet in zijn beoordeeling van Melati wordt geleverd. De kennis van een baboe is daarvoor toereikend. Zijn redeneeringen zijn dikwerf zotteklap en het lezen niet waard. Zijn kritiek verlaagt wanneer zij opvijzelt; zij verheft wanneer zij minacht.²⁷⁵

Wat deze kritieken misten, zou Marie Sloot in 1902 in een terugblik verwoorden. Het was haar niet zozeer gegaan om het schrijven van een hoogstaand literair werk, maar eerder om de maatschappelijke positie van vrouwen onder de aandacht te brengen:

Ik geloof dat ik "de jonkvrouwe van Groenerode" in zes weken schreef; de menschen waren toen nog niet zoo veeleischend als nu, bovendien begon toen juist de campagne van Mina Kruseman c.s. voor de Vrouwenemancipatie, de "Jonkvrouw" Eugenie de Lody was voor dien tijd tamelijk vooruitstrevend maar zij trad niet zo bruusk op als anderen.²⁷⁶

Hoe dan ook, deze en andere recensies brachten de *Jonkvrouwe* flink in de aandacht van het publiek. Vergelijkingen met *Majoer Frans* van de geliefde en bewonderde schrijfster mevrouw Bosboom-Toussaint, vergelijkingen met gravin Hahn-Hahn, aanvallen hier en loftuitingen daar, het voedde de nieuwsgierigheid en stimuleerde de verkoop. Het boek voldeed in grote lijnen aan hetgeen men van een roman mocht verwachten en toch was het kennelijk origineel genoeg om interessanter dan andere titels te zijn. In hetzelfde jaar verscheen er een Deense vertaling met de titel *Arvingen til Slottet Groenerode* en

in april 1876 meldde een advertentie dat de Nederlandse editie 'geheel uitverkocht' was.²⁷⁷

Het jaar daarop verscheen een herdruk, de eerste van ettelijke andere. Nog in 1900, ruim een kwart eeuw na de eerste verschijning, werd de *Jonkvrouwe* opgenomen in de serie 'Romantische werken' bij de Schiedamse uitgeverij Roelants. De literaire kritiek mocht dan verdeeld zijn, het publiek bezat een grote en lang durende interesse in de roman.

Voor de tweede druk schreef Ten Brink wederom een voorwoord, waarin hij met enige zelfgenoegzaamheid de kritiek van repliek diende:

Er zijn geestige lieden in de wereld, die alles tegenspreken. Voor de balie lijkt mij dit verklaarbaar, maar waarom heeft men zelfs begaafde mannen gevonden die uit *esprit de contradiction* op het gebied der letterkundige kritiek alles leelijk vinden, wat de algemeene goede smaak schoon acht? [...] Wat moet men oordeelen over zooveel hoogmoed, die naast elk goedkeurend woord van anderen aanstonds de heftigste afkeuring zijner eigene onfeilbaarheid plaatst?²⁷⁸

Inderdaad, de 'algemeene goede smaak' was de winnaar gewonnen, al leek die vooral in de persoon van Ten Brink onwrikbaar aanwezig te zijn. In het jaar waarin Ten Brink zijn gelijk benadrukte, had Melati van Java bij het grote publiek een aanzienlijke populariteit verworven. Nu moest zij zien te bewijzen geen eendagsvlieg te zijn.

6.2 Indische toestanden

Op 25 januari 1875 berichtte *De Java-Bode* dat van 'Melati, de schrijfster van den zoveel opgang makenden roman: *De Jonkvrouwe van Groenerode* [...] een nieuwe roman ter perse is gegaan onder den titel: *De familie van den Resident*'. Dat was vlug. En veelzeggend, door wat er tussen de regels te lezen viel. Een woordje van Jan ten Brink - mede verantwoordelijk voor de 'opgang' - werd niet meer nodig geacht; de schrijfster mocht verwachten dat het succes van haar debuutroman de tweede zou voortstuwen. Met haar tweede roman was Marie's positie in de literaire wereld veranderd van een debutante tot die van een romanière met al enige faam. Deze roman moest de verwachting van de eerste inlossen, tenminste, in de ogen van publiek en critici.

De titel verwees naar de hoofdpersonen van de novelle: niet alleen de resident Frans van Welven stond centraal, maar ook zijn familie en dan vooral drie vrouwen. De eerste is zijn dochter Constance, de tweede zijn echtgenote Etty Klovens. Op de achtergrond is de derde vrouw aanwezig, een Javaanse die de moeder van Constance is. Tussen de twee eerstgenoemden ontstaat een spanningsveld. Wanneer Constance uit Europa terugkeert naar vader en de stiefmoeder in Indië, vindt ze geen warm tehuis. Etty zorgt ervoor dat Constance met dokter Gordes trouwt, al houdt Constance van Hugo Rozeman. De antipathie die Etty voelt is grotendeels gebaseerd op de ethniciteit van Constance. De resident durft niet voor zijn dochter op te komen. Om Etty's materiële behoeften te bevredigen, gaat hij over tot frauduleuze handelingen. De inmiddels getrouwde Constance helpt hem de schuld weer terug te betalen. Kort daarna - het verhaal heeft zich naar Nederland verplaatst - sterft de resident. Constance vindt uiteindelijk geluk in haar eigen huwelijk, waarin ze twee kinderen krijgt. Daar komen nog twee bij, volgens de laatste wens die Hugo Rozeman had.

In een brief schrijft hij onder meer:

Alleen aan uw achtenswaardigen echtgenoot en aan u waag ik het hun toekomst

te bevelen. Gij zult ze op die wijze opvoeden, vertrouw ik, als alleen mogelijk is om Indischen niet alleen te verheffen op gelijke lijn met Europeeschen, maar zelfs boven hen, zooals 't bij u gebleken is.²⁷⁹

Met die laatste zin is de lofzang op de Indische vrouw voltooid: 'zelfs' boven Europeanen, die in de hiërarchie van koloniale maatschappij bovenaan stonden. Reden genoeg om deze Constance nader te bezien.

Marie beschrijft haar niet alleen als mooi van binnen, maar ook van buiten. Daarbij is ze intelligent, opgevoed in Europa, gevoelig en eerlijk, mooi maar ook trots:

Constance van Welven was een slank meisje, in een Europeesch katoenen morgenkleed, het gitzwarte haar naar den laatsten smaak opgestoken. Haar kleur was wel donker, doch meer naar het gele dan het bruine trekkend; er lag nog een heel aardig Hollandsch bloesje op hare wangen. Hare oogen zagen nu onverschillig voor zich uit, doch er was slechts een kleine gemoedsbeweging noodig om ze te doen fonkelen en schitteren als een paar zwarte diamanten.²⁸⁰

Ze verlangt er tevergeefs naar meer over haar gestorven moeder te horen. Met dokter Gordes spreekt ze over haar afkomst:

'De Javanen zijn evengoed mijn landgenooten als de Hollanders.'

'Is u daar trotsch op?'

'Nee, maar ik schaam er mij ook niet voor. 't Verwondert mij echter, dat u verschil tusschen hen maakt.'

'Voor mij persoonlijk niet, ik dacht alleen aan de begrippen van jonge dames over liefdadigheid.'

'Ze staan gelijk voor mij. Ik vergeet nooit dat mijn moeder tot hun volk behoorde [...].'²⁸¹

Deze openheid is bijzonder, omdat Constance juist vanwege deze afkomst door de stiefmoeder als minderwaardig wordt behandeld. Als 'voorkind' (voorhuwelijks kind) heeft ze geen rechten om zelf beslissingen te nemen, weet Constance. Maar juist door deze zeer moeilijke omstandigheden, eerst in het ouderlijk huis, daarna in het huwelijk, komt het karakter van Constance tot ontwikkeling. Eigenlijk is zij de hoofdpersoon van de roman, een rolmodel voor vrouwen en meisjes. Ze is trots op haar afkomst die in haar milieu met argwaan en minachting beschouwd wordt. Haar trots uit zich in woorden en daden: Constance gaat in de kampong zieken verplegen, omdat ze 'evengoed' haar landgenoten zijn.

Met deze Constance van Welven tekent Marie Sloot een Indische jonge vrouw zoals ze dat ook met Eugenie de Lody deed. Maar in de tweede roman gaat ze verder: de Indonesische afkomst is dierbaarder en aanwezig, de positie van Indische kinderen - hier identiek aan kinderen uit het concubinaat - is expliciet aanwezig en het uiterlijk van de Indische vrouw is donkerder. Met andere woorden, het Indische karakter is duidelijker. In de recensies werd *De familie van den resident* soms tegelijkertijd met de *Jonkvrouwe* besproken, wegens het tempo van verschijnen. In grote lijnen luidde het oordeel hier hetzelfde, in één woord: veelbelovend. De schrijfster moest meer levenservaring opdoen, wat haar werk ten goede zou komen. In 1926 kwam van de journalist en literair criticus Johan Koning het grootste compliment, toen deze in een interview, sprekend over Indische letterkunde, de naam Melati van Java noemde: 'die eigenlijk den eersten behoorlijken roman, ik meen "De familie van den Resident", over Indische toestanden heeft geschreven.'²⁸² Een toelichting hierop gaf hij niet, kennelijk ging Koning ervanuit

dat een ieder begreep wat die 'toestanden' waren. Hij duidde hiermee naar alle waarschijnlijkheid op het concubinaat, waaruit Constance van Welven voortgekomen was. Al in het begin van de roman komt de praktische en morele dimensie daarvan aan de orde, wanneer Frans van Welven zijn aanstaande Etty inlicht:

Als ge langer in de Oost geweest zijt, zal 't u duidelijker worden, dat het moeilijk is voor een jongmensch, die alleen in de bosschen woont, onder beschaafd volk, zich in de eenzaamheid te schikken als zijn middelen hem niet veroorloven een Europeesche vrouw te huwen. Daarom heb ik op Indische wijze een Javaansche vrouw genomen, maar die vereeniging is voor de wet niet geldig, ofschoon ze algemeen is in Indië. Die vrouw is gestorven en liet mij een dochttertje na, dat ik in Europa by mijn zuster heb gebracht.²⁸³

Terwijl het concubinaat hier voorgesteld wordt als een normale samenlevingsvorm, zelfs 'algemeen' in Indië, laat de roman vooral zien dat de kinderen uit het concubinaat niet als normaal worden gezien en behandeld. Vooral de door en door Hollandse Etty geeft herhaaldelijk blijk van haar weerzin tegen het bestaan van Constance. De moeilijke situatie van voorkinderen wordt door een vriendin van Constance benadrukt. De Indische Tina Rever zegt: 'Ach, Constance; er is niets anders te doen dan geduld te hebben. Ik ben ook een voorkind geweest en heb ook een Hollandsche stiefmoeder gehad. Van jongs af moest ik voor baboe spelen met mijn zusjes en broertjes. Dit is 't lot van ieder onzer.'²⁸⁴

In die zinnen vallen alle thema's van *De familie van den Resident* samen: het Indische kind dat ten onrechte een slechte behandeling krijgt, en het beroep op de deugd van het geduld, waarmee dit kind moreel gezien superieur kan zijn. Een persoonlijk standpunt was dit, dat de Indische romaniere niet meer zou verlaten. De *Jonkvrouwe* had hiervoor geen ruimte geboden, maar in de opvolger werd dit breed en diep uitgemeten, bijna als blauwdruk voor de volgende Indische meisjes in de romans die nog geschreven moesten worden.

6.3 Gevestigd als auteur

Twee romans in zo ongeveer hetzelfde jaar: er was kennelijk kopij genoeg meegekomen in de hutkoffer in Marie's bagage. Had zij als 'Mathilde' na *Voor God en Koning* meer romans en verhalen gepubliceerd, ook als 'Melati van Java' zou ze binnen korte tijd een aanzienlijk aantal titels op haar naam zetten. Marie Sloot bevond zich in deze jaren nog altijd in Roermond, in zoals eerder uiteengezet, moeilijke huiselijke omstandigheden. Mede om daaraan te ontsnappen, stortte ze zich op haar literaire arbeid. Aan de basis van haar literaire connecties stond uiteraard haar uitgever: G. Kolff, een vriend van haar vader uit Indië.²⁸⁵ Die laatste had Kolff voor het werk van zijn dochter benaderd, zoals ze later schreef:

[toen] sprak hij persoonlijk met den heer Kolff over mijn neiging tot schrijven - en deze welwillend en vooral vol sympathie jegens alles wat uit Indië kwam, zeide: 'Laat je dochter maar eens een grooten Indischen roman schrijven. [...] Ik zelf had mij den pseudoniem van *Melati* gekozen; hij vond het noodig er als een soort van *van* nog *van Java* bij te voegen, hetgeen ik tamelijk overbodig en leelijk vond, maar ik was veel te blijde dat de zoo bekende heer Kolff iets van mij wilde uitgeven en daar het toen nog al een zeldzaamheid was, dat vrouwen schreven, en ik nog bitter jong was, vond ik het veilig achter dat pseudoniem weg

te schuilen en mij er dus niet tegen te verzetten.²⁸⁶

In Gualtherus Kolff (1826-1881) had Marie Sloot een belangrijke man gevonden. Kolff bezat vele contacten op journalistiek en literair gebied, zowel in Nederland als in Indië. Dat was vooral aan zijn eigen werkkraft te danken. In 1850 was hij naar Indië vertrokken om daar carrière te maken in de journalistiek. Bij de firma Van Haren Noman werd hij binnen enkele jaren medefirmant; in 1857 trad Noman terug waarna de firma G. Kolff & Co heette. In Semarang bezat Kolff ook een uitgeverij. Naast het uitgeven van Indische kranten en boeken, schreef hij ook zelf. Bij zijn terugkeer naar Nederland in 1868 vestigde hij zich als uitgever.²⁸⁷ De contacten bleven bestaan, evenals zijn genegenheid voor de Indische letteren. Zijn uitgeverij in Leiden telde veel Indische titels, waaronder de romans en novellen van 'Melati van Java' een belangrijke plaats innamen. Het was een gouden combinatie, voor de ambitieuze schrijfster die haar naam in een groot netwerk verspreid wist en voor de uitgever, die in de romans en novellen geloofde. In 1876 verscheen een bundel novellen, waarvoor Kolff persoonlijk het 'Voorbericht' schreef. Hij verwees naar 'den grooten bijval' die de vorige twee romans van het 'beschaafde Nederland' hadden gekregen, en hoopte voor deze 'kleinere stukken' op dezelfde ontvangst. Het behoorde weliswaar tot 'hare vroegere schetsen', maar er was een bonus: 'De laatste Novelle daaraan toegevoegd, wordt echter hier voor de eerste maal gedrukt en is dus geheel nieuw'.²⁸⁸

Het literaire netwerk begon te groeien. Via Kolff kwam ze in contact met Ten Brink die haar, zoals gezien, lanceerde in de Nederlandse wereld van de letteren. Daarbij bleef het niet. Uit de brieven van Marie Sloot die bewaard zijn gebleven, blijkt dat ze zich actief en doortastend opstelde. Tussen de regels door schemerde het eerder opgevatte plan om van haar pen te kunnen leven, evenals hoe zij zich dat voorstelde.

Zo schreef ze op 20 januari 1876 aan de letterkundige F. Smit Kleine (1845-1931) een brief - met violette inkt in een regelmatig handschrift - waarin ze hem haar werk aanbod: 'In 't bijzonder houd ik mij aanbevolen voor het geven van letterkundige overzichten'.²⁸⁹ Het was een goed contact, want Smit Kleine publiceerde in verschillende bladen zoals *Vaderlandsche Letteroefeningen*.²⁹⁰ Smit Kleine was geen katholieke man, wat onderstreepte dat Marie buiten haar eigen katholieke kringen een naam voor zichzelf wenste op te bouwen.²⁹¹ Zij ondertekende dan ook met haar nieuwe pseudoniem 'Melati van Java', al schreef ze daaronder tussen ronde haken: Marie Sloot. Die verduidelijking zou ze al snel achterwege laten. Toen Smit Kleine haar geboortenaam in een advertentie had gebruikt, ontving hij een briefje waarin hem dringend verzocht werd dat achterwege te laten: 'Daar het volstrekt mijn plan niet is onder mijn waren naam voor het publiek te verschijnen'.²⁹²

Ook de letterkundige A. J. Servaas van Rooijen (1839-1925) ontving post, zakelijk van toon en in slordige letters op een briefkaart geschreven. De latere gemeente-archivaris van Den Haag was in de jaren 1870 nog uitgever in Utrecht. Marie Sloot leek hem niet hoog aan te slaan, gezien de korte mededelingen die ze deed. Met het bevelende 'Gaarne zou ik van u ter beoordeling ontvangen' begon een schrijven van 29 mei 1876. Ze stuurde de briefkaart naar Bureau Euphoria, gevestigd aan de Voorstraat H521.²⁹³ Zowel de toon als de lengte van de briefkaarten vormen een groot contrast met wat en hoe ze aan J.A. Alberdingk Thijm schreef. Wijdlopieg werd elke keer uiteengezet welk een genoegen de laatste brief van Thijm voor haar was geweest en hoe verheugd ze was iets te mogen leveren voor zijn *Volks-Almanak*. In 1879 stond er iets persoonlijks in:

Niets kan mij aangenamer zijn dan aan Uw vereerend verzoek te voldoen en spijt het mij alleen dat ik niets in gereedheid heb om U reeds dadelijk voor den *Volks-Almanak* toe te zenden. Ik hoop echter nog vóór het einde van Juli U eene kleine

bijdrage af te staan.

Wat uw vraag betreft omtrent ons bezoek in den hoofdstad zoo vrees ik dat hiervan dit jaar niets komen zal, maar wij verheugen ons reeds op [uwe] aangekondigde reis naar Maastricht en rekenen er stellig op dat U bij die gelegenheid Roermond maar vooral ons huis, dat aan het station grenst, niet zal voorbijstoomen.

't Zou echter raadzaam zijn, wanneer U mij in tijds dan [bepaald] den dag der plechtigheid in Maastricht wildet opgeven, daar het anders licht kan gebeuren dat U mij niet in Roermond aantreft, want juist in het najaar denk ik ook een uitstapje naar België te maken en zou dan mijne reisplannen naar de uwe kunnen schikken. Ik behoef U niet te zeggen met hoeveel belangstelling ook mijn Vader uw bezoek te gemoet ziet.²⁹⁴

Thijm kwam inderdaad op bezoek, zoals uit een latere brief blijkt. Wat Marie in België van plan was te doen, vermeldde zij niet. Mogelijk betrof het hier een dagje uit met Lina, haar huisgenote die in deze tijd - waarin ook de stiefmoeder haar intrede deed - bij het gezin introk.

Wat in vrijwel elke brief terugkwam was het belang van het literaire werk. Marie beschouwde zichzelf als een volwaardig letterkundige, en dat was terecht. Ze wilde meer, een naam evenzeer als een inkomen. Vooral met Thijm zou Marie de komende jaren een correspondentie aanhouden, maar ook met anderen. Daarbij begon ze steeds meer te publiceren, niet alleen in tijdschriften maar ook steeds vaker romans. In het jaar 1878 verschenen bij Kolff en andere uitgevers titels onder de naam Mathilde (*Euphrosyne*) en Melati van Java (*Fernand, Fantasieën I* en het toneelstuk *Torquato Tasso*)

De grote werkkraft kwam op een uiterst gunstig moment: in deze jaren was er een 'leesrevolutie' gaande in Nederland. Niet alleen waren dankzij verbeteringen in het onderwijs meer mensen gealfabetiseerd, maar zij hadden ook meer tijd om te lezen. Er kwam een enorme toename van kiosken en winkels, waar onder andere boeken werden verkocht. Die boeken konden dankzij uitvindingen als rotatiepersen en processen als mechanisatie snel en goedkoop geproduceerd worden. Door een betere infrastructuur bereikten ze sneller het publiek.²⁹⁵ Met andere woorden, het was een gouden tijd voor een auteur als Marie Sloot.

In 1878 verscheen van haar hand een nieuwe Indische roman: *Fernand*. Het jaar ervoor had het Indische publiek er al kennis van kunnen nemen, toen *Fernand* als feuilleton verscheen in *De Locomotief*.²⁹⁶ Waarschijnlijk vervulde bij deze 'voorpublicatie' Marie's uitgever Kolff een rol; hij bezat niet alleen zijn contacten maar hij had destijds zelf de krant opgericht.²⁹⁷ Wie het feuilleton waardeerde, zou de roman hopelijk willen kopen. De roman droeg weliswaar de naam van een mannelijk personage, maar de eigenlijke hoofdpersoon leek een ander te zijn. In Theodore van Vaerne bracht Marie wederom een Indisch meisje onder de aandacht van haar lezers. Deze Théo leek op Eugénie de Lody (*De Jonkvrouwe van Groenerode*) en op Constance van Welven (*De familie van den resident*) waar het nobele eigenschappen betrof als rechtvaardigheidsgevoel, empathie voor de nood onder de Indonesische bevolking en een affiniteit met haar gemengde afkomst. Dat laatste was tegen de zin van haar Europese grootmoeder:

En 's middags als grootmoeder sliep, hoe gaarne ging Théo dan niet bij baboe op de baleh-baleh zitten en zij, de trotsche reine du bal, die alles rondom zich met een uitdrukking van geblaseerdheid aanzag, zij kon zich amuseeren met daar uit een pisangblad allerlei snoeperijen te eten, door baboe bereid, waarvan mevrouw Van Vaerne gruwde: roedja, tapeh, kelepon of wel de uit het hoofdgebouw om

zijn onaangename reuk verbannen doerian. Grootma werd altijd geweldig boos als zij vernam wat voor inlandsche manieren haar kleindochter had, doch zelden kwam zij er achter, dank de zorg van baboe.²⁹⁸

Théo stond op gezette tijden dicht bij de baboe dan bij haar grootmoeder, al bleef de baboe geheel volgens de koloniale gezagsstructuur een ondergeschikte positie innemen. Vonden Eugenie en Constance uiteindelijk het geluk in het huwelijk, Theodore beëindigde haar verlovingsrelatie uit verlangen naar vrijheid; ze voelde niets voor een verveeld bestaan als echtgenote van een rijke man: '...ben ik daarvoor in de wereld.'²⁹⁹ Voor een vrouw eind negentiende eeuw bezat Theodore een uitzonderlijke grote zelfstandigheid. Zij koos haar eigen relaties, zij besloot waar ze wilde wonen en reisde heen en weer tussen Indië en Nederland en zij verlangde naar zingeving in haar leven, buiten het huwelijk om. Wanneer ze verliefd wordt op de Indische Fernand van Leeuwenburgh, betekent dat evenwel het begin van het verlies van haar zelfstandigheid. Pas na veel verwickelingen laat ze hem los, reist terug naar Indië en sterft op de boot aan cholera. Veelzeggend is het einde van de roman, waarin een Indisch meisje geboren wordt dat de naam Theodore ontvangt. Met die naamgeving sluit Marie Sloot het boek af, waardoor duidelijk is welke eigenschappen de dood overstijgen en steeds zullen terugkeren.

In 1879 verscheen het eerste meisjesboek van Melati van Java getiteld *Angeline's beloften* (Leiden: B. Blankenberg), met een Indisch meisje in de hoofrol. De jeugdroman leest als een pleidooi voor het goede karakter van Indische meisjes, met als kernpassage de opmerkingen van een Hollandse schooldirectrice. Die volgen nadat Angeline in haar ogen een misstap heeft begaan.

'Lieve Angeline, ik heb u steeds als een voorbeeld aangehaald van goede opvoeding en lief karakter tegenover degenen, die wilden beweren, dat alle Indische meisjes koppig, eigenzinnig, leugenachtig en brutaal waren, maar nu moet ik mijn oordeel wijzigen. Sedert gisteren is u geheel veranderd.'
'Dat is mijn schuld niet,' fluisterde het arme kind.³⁰⁰

Dit boek groeide bij het publiek uit tot een groot succes: herdruk op herdruk volgde, vaak met een nieuw omslag, tot in 1926 bij de Alkmaarse firma Kluitman de zevende druk zou verschijnen.

Het jaar 1880 liet wat uitgevers betreft een grote diversiteit zien. Het kinderboek *Kijkjes in onze Oost* kwam uit bij Sijthoff in Leiden, de roman *Nazomer* bij H.A.M. Roelants in Schiedam, Dorenzathe bij Minkman te Arnhem en *Fantasieën II (Henriëtte's herinneringen)* bij Joh. Norman & Zoon te Zaltbommel. En dat terwijl Kolff in 1878 een begin had gemaakt met een serie 'Romantische werken' van de romanière. In *Het nieuws van den dag* verscheen op 2 september een advertentie voor heruitgaven van *De Jonkvrouwe van Groenerode* (fl.3,50), *Fernand* (6,75), *In de lente vergaard* (3,90) en *De familie van den resident* (2,90). Boven de advertentie stond wervend:

'Leesgezelschappen aanbevolen'. De hoeveelheid uitgevers liet zien dat trouw in deze periode niet verwacht werd van een auteur.³⁰¹ In het buitenland steeg de belangstelling ook; *De Java-Bode* meldde in 1882 de successen van 'onze landgenoot de begaafde schrijfster Melati van Java', die onder meer bestonden uit twee drukken in Denemarken van *De jonkvrouwe*, novellen in het Engelse tijdschrift *The Lamp*, novellen en schetsen in de tijdschriften *Alte und Neue Welt* en *Deutsche Hausschatz*, en de publicatie van *Fernand* in feuilletonvorm in het tijdschrift *Germania*.³⁰²

De jaren sinds Marie's literaire debuut waren druk en vruchtbaar geweest. Ze had meerdere boeken op haar naam staan, ze schreef in tijdschriften en ze werd gezien de aan-

houdende herdrukken door het publiek gewaardeerd. De critici volgden haar werk met belangstelling, waarbij het een publiek geheim leek te zijn geworden dat Mathilde en Melati dezelfde waren; al in 1876 stond in een advertentie voor de novellenbundel: 'Melati van Java (Mathilde)'.³⁰³

Al met al werd de naam Melati van Java in de Nederlandse letteren in deze tijd gevestigd als auteur. Zij had een thema gevonden dat ze zou blijven ontwikkelen: het bestaansrecht en de morele deugden van het Indisch meisje. Maar Mina Kruseman indachtig liet zij deze meisjes en vrouwen minder 'bruusk' optreden, en verschenen zij vooral in de neven-intriges van de roman. Het grote beeld daarin was geïdealiseerd realisme, zoals de literaire critici het wilden en de maatschappij het verwachtte. Marie moet daarin een balans hebben gezocht, omdat zij van haar pen wilde leven. Een groots plan, deze ambitie.

Maar de praktijk van het dagelijks leven liet een ander beeld zien: als kind in het gezin van haar vader en stiefmoeder nam zij een ondergeschikte positie in, zij had te volgen en te gehoorzamen. In 1881 besloot haar vader naar Amsterdam te verhuizen, waar Nico sinds 1880 woonde. Marie, Chrisje en Lina - de 'kinderen' - gingen mee. Er was veel gebeurd in Roermond.